

УДК 332.135+342.4(477)

Я. Жученко,кандидат юридичних наук, юридичний асистент
Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗА НАУКОВИМИ ПОГЛЯДАМИ М. П. ОРЗІХА

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, участь та представництво країни у міждержавних об'єднаннях Європи та орієнтування на європейські моделі державотворення є трендом останніх 20 років історії України. Європеїзація нині набуває рис національної ідеології, а українська правова система стрімко «вбирає» в себе норми європейського права шляхом імплементації актів законодавства ЄС у певних сферах.

Наближення до європейської моделі державного та суспільного устрою, а також забезпечення належного правового регулювання досягається шляхом проведення реформ в економічній, соціальній, правовій сферах, та зокрема конституційної реформи. Науково-практична проблема проведення конституційної реформи в Україні полягає у виробленні способів правової інтеграції до ЄС, за яких зміст Конституції не буде залежати від зовнішньо-політичних обставин, а тлумачення та застосування її норм відбуватиметься відповідно до принципу верховенства права за європейським праворозумінням.

На вітчизняній науковій ниві проблематика правових перетворень на шляху здобуття Україною членства в ЄС, а також міжнародно-правових аспектів конституційного законодавства відображена у наукових роботах таких правників, як О. К. Вишняков, Ю. А. Волошин, М. А. Дамірлі, В. Н. Денисов, В. М. Кампо, О. В. Кресін, Л. А. Луць, П. Ф. Мартиненко, В. І. Муравйов, О. С. Олійник, Р. О. Петров, М. Ф. Селівон, В. М. Шаповал. Висловлюючи однакову повагу до праць вказаних

авторитетних науковців та рівнозначно оцінюючи їхній внесок у розвиток парадигми правової інтеграції України до ЄС, у даній статті ставимо за мету дослідження наукових висновків видатного вченого-конституціоналіста сучасності Марка Пилиповича Орзіха щодо конституційних перетворень в Україні в процесі європейської інтеграції.

Як стверджується ним у наукових працях, «головним змістом європейського вибору України стосовно конституційної реформи є розвиток українського конституціоналізму в руслі європейських традицій, тобто європейський вимір конституційної модернізації та реформування» [1, с. 150]. При цьому наголошується, що має відбуватися не формальне сприйняття всіх рекомендацій, що походять із Заходу, а розумне, творче використання цих стандартів поряд з урахуванням того, що сам європейський вимір українських конституційних реалій сприймається як «світовий конституційний вимір» [2, с. 68].

На погляд автора цієї статті, не підлягає запереченню те, що класичний конституціоналізм сягає своїм корінням в історію правової культури Заходу, західну традицію права, що не обмежено законодавством європейських країн і правовою системою європейського співтовариства. Повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага прав людини, включаючи повагу до прав меншин, недискримінація, правосуддя, солідарність та рівність прав чоловіка та жінки – це «вікові» правові цінності міжнародної спільноти, так звані між-

народні правові стандарти, які повністю успадковані Європейським Союзом (acquis ЄС).

Визначення засадничих «класичних» прав людини та громадянина, головних принципів державного устрою, президентсько-парламентської або парламентсько-президентської форми правління не передбачає складнощів у запозиченні європейських стандартів до норм конституційного права України на відміну від їх практичної реалізації. Саме на належному сприйнятті, відповідності «букві» та «духу» визначених правових постулатів, що постають основною науково-прикладною проблемою конституційної реформи в Україні, акцентує Марк Пилипович у своїх наукових працях щодо конституційних перетворень в Україні.

Він зазначає, що належний рівень сприйняття західної традиції права полягає в необхідності широкого та системного використання європейських стандартів формування та функціонування правових та державних інститутів, інститутів громадянського суспільства та їхніх відносин із державою, впровадження у всіх сферах життя верховенства права з безумовним визнанням вищої юридичної сили Конституції України [2, с. 69]. Така позиція М. П. Орзіха співзвучна, зокрема, з думкою конституціоналіста-практика В. Кампо стосовно того, що перспективи конституціоналізації процесів європейської інтеграції в Україні «...не повинні заперечувати якості конституції як основного закону держави і водночас як фундаментального і системоформуючого акта національного права» [3, с. 94].

«Червоною стрічкою» у наукових працях М. П. Орзіха проходить ідея присутності в правовій системі України витоків, передумов, науково-прикладних уявлень європейської правової дійсності, але при цьому зауважується, що під час здійсненні запозичення на перших етапах становлення нового конституційного ладу в Україні було «порушено правила юридичного континуїтету, міжсистемної міграції пра-

вових форм» [1, с. 150]. Венеціанська комісія ще у висновках щодо прийнятої нової Конституції України закликала Україну «взяти до уваги висновки Комісії та відповідні стандарти ради Європи» та завбачливо наголошувала на тому, що «Конституція повинна пройти перевірку на практиці, а складна економічна ситуація в Україні може затримати повне здійснення нових принципів і поставити під загрозу реалізацію позитивних досягнень тексту. Особлива увага має бути приділена прийняттю законодавства, яке забезпечить, що перехідні положення Конституції не призведуть до використання елементів старої системи протягом значного періоду часу» [4]. При цьому Венеціанська комісія зазначала, що принцип верховенства права чітко відображено в тексті Конституції, а створення демократичного місцевого самоврядування та відведення важливої ролі Конституційному Суду сприятиме створенню демократичної культури в Україні [4]. У висновку «Про конституційну ситуацію в Україні» від 17 грудня 2010 р. зазначаються здобутки українського конституціоналізму, що кореспондуються з європейськими демократичними цінностями [5].

Реалізація принципу верховенства права набула надважливого значення для України, фактично перетворюючись на юридичну умову інтеграції до Європейського Союзу. Відповідно до установчих договорів Європейського Союзу та міжнародної практики його відносин з іншими країнами, верховенство права постає основною цінністю [6] та керівним принципом у діяльності Союзу. Неодноразово інституції Європейського Союзу, особливо в низці своїх оціночних документів щодо готовності України до підписання Угоди про асоціацію з ЄС та прогресу у здійсненні реформ на шляху подальшої поглибленої інтеграції, визначали, що досягнення України, зокрема, у сфері верховенства права є однією з передумов для подальшого розвитку відносин між Україною та ЄС, наголошували на фун-

даментальних недоліках української системи правосуддя, які негативно позначились на захисті індивідуальних прав людини та верховенстві права (на підставі звіту Данського Гельсінського комітету з прав людини, який проводив моніторинг судових процесів у справі Юлії Тимошенко) [7], виказували жаль щодо наявної недостатності елементів реформи у виборчій та правовій системах [8].

Безперечно, верховенство права як фундаментальна цінність Європейського Союзу має поважатися та дотримуватися в країні, що інтегрується до ЄС, принаймні на рівні, близькому до його розуміння в країнах-засновниках європейської демократії. Однак з аналізу змісту вказаних оціночних документів ЄС щодо України вбачається ігнорування того факту, що верховенство права є, насамперед, політико-правовим ідеалом як усїєї світової спільноти, так і певних країн, на досягнення якого вони постійно спрямовані, але його фактичне остаточне втілення здійснюється на внутрішньодержавному рівні з урахуванням національних особливостей конституціоналізму кожної окремої країни.

Марк Пилипович у своїх працях слушно посилається на висновки Венеціанської комісії як авторитетної експертної європейської 'think-tank institution', та інших європейських та міжнародних інституцій (ПАСЕ, ООН та ін.). Оціночні документи відповідних європейських організацій та судів, що містять формальні (юридичні) або фактичні (на підставі європейського досвіду) стандарти конституціоналізації державного та суспільного життя, визначаються вченим як «найбільш надійніші» [1, с. 150] для забезпечення належного рівня сприйняття європейських стандартів. Водночас наголошується на хибній вітчизняній соціально-політичній та юридичній практиці «слідування порадам західних політиків, експертів, європейських структур, не розрізняючи обов'язкові для України, що походять з міжнародних зо-

бов'язань та загальні або окремі рекомендації». Як яскравий представник української правової еліти, поборник збереження українських конституційних традицій в теорії та практиці застосування норм Конституції України, М. П. Орзіх, як притаманно непересічній науковій особистості, зауважує на тому, що рекомендації, що надаються ззовні, підлягають вітчизняній експертній оцінці щодо сучасного стану та перспектив розвитку країни. Повністю поділяючи наведений висновок та розвиваючи його основну ідею, варто додатково наголосити на пріоритетному врахуванні національних інтересів задля збереження української національної ідентичності в питаннях державотворення, а також на розвитку української правової науки та повазі експертної думки українських фахівців задля формування науково-обґрунтованих висновків із принципових питань майбутнього України та престижу правової еліти нашої держави.

Задля проведення виваженої європейської інтеграції вчений-конституціоналіст вказує на «необхідність вивчення досвіду європейських країн близьких Україні за геополітичним положенням, вихідними політичною ситуацією, економічною орієнтацією і ресурсо-потенціалом, політичною культурою (як Австрія)» [1, с. 150]. Наголошуємо додатково, що при цьому «вивчення досвіду» не повинно перетворитися де-факто на «копіювання» чужорідних правових категорій, моделей конституційного устрою держави на український «правовий ґрунт».

Відповідно до Висновків Європейської Комісії щодо прогресу реформ у 2014 році в Україні рекомендовано у 2015 році забезпечити процес конституційних змін, що в передусім включає заходи щодо реалізації реформи децентралізації [9]. Актуальні реалії конституційних перетворень в Україні демонструють запозичення польського досвіду щодо децентралізації влади, впровадження нового адміністративно-територіального устрою [10], хоча

частково простежується перейняття з французької моделі врядування на місцевому рівні (префект). Настільки незвичайну модель децентралізації складно назвати «європейським стандартом місцевого самоврядування», адже вона має певні недоліки, зазначені у відповідному Висновку Венеціанської Комісії від 24 червня 2015 року, які в подальшому процесі внутрішньодержавних узгоджувальних процедур так і не були усунуті.

На черзі реформа судової влади: Конституційною Комісією України вже підготовлено проект закону щодо відповідних конституційних змін, на який 24 липня Венеціанська Комісія в терміновому порядку надала свій висновок. Остання відзначає загалом позитивний характер тексту запропонованих змін, але і наявність певних недоліків, «неусунення яких може створити нову небезпеку політизації судової влади та закріпити проблеми нинішньої системи» [11]. Суперечливим у цьому контексті видається твердження стосовно того, що «напрацьований Робочою групою з питань правосуддя проект спрямований на деполітизацію та забезпечення незалежності судової влади...» [12]. Багатообіцяючими видаються слова стосовно «філософії змін», яка полягає в тому, щоб усунути недоліки методології, на якій будувалася Конституція 1996 року, забезпечити нову якість, максимально європеїзувати ті розділи, які стосуються системи юридичних інститутів [12].

Чи насправді розроблені конституційні новації в найближчому майбутньому реалізують найкращий європейський досвід державотворення, народовладдя, справедливого суду, незалежного громадянського суспільства, і чи будуть такі зміни сумісні з українськими правовими традиціями, які закладено в 1996 році на підґрунті європейських правових стандартів (з повним запереченням наслідування форми та змісту конституцій радянської епохи), продемонструє тільки практика застосування конституційних норм.

У зв'язку із цим звертаємось до вихідної проблеми будь-якої практики конституційних перетворень, визначеної М. П. Орзіхом: практика повинна базуватись на вірному уявленні верховенства права, належному розумінні «букви» та «духу» Конституції в їх співвідношенні та практичному застосуванні та безумовній точній послідовності виконуваності Конституції [2, с. 5-6]. Однозначно, що сучасний зміст конституційного процесу в Україні підтверджує гіпотезу конституціоналістів стосовно того, що конституційні пошуки будуть непростими [13].

Далекосяжні теоретичні розробки Марка Пилиповича стосувалися також понятійного апарату процесу конституційного реформування. Ним запропоновано конструкцію визначення феномену конституціоналізації, яка в цілому відповідає духу та сучасному стилю праворозуміння у західноєвропейській теорії права: «...Конституціоналізація – процес, орієнтований не тільки на приведення суспільних відносин у відповідність до конституційним вимогам та постулатам, але ж й на «примішування» конституційних ідей і норм до іногалузевих правовідносин» [14, с. 122]. Інакше кажучи, конституціоналізація ним розуміється як всеосяжний процес насичення конституційними установками різногалузевих норм права, правових доктрин, змісту внутрішньої та зовнішньої політики держави, яке в результаті повинно привести у відповідність до духу та змісту конституційно-правових норм суспільні відносини на всіх рівнях. Нові терміно-поняття конституційного права, сформульовані Марком Пилиповичем, стали теоретичним фундаментом сучасних наукових праць нового покоління вчених-конституціоналістів України. Очікується, що на підставі новосформованих понять та висновків особливої актуальності набувають наукові дослідження щодо віднаходження способу імплементації норм європейського права до українського законодавства з дотриманням подальшої відповідності модернізованого на-

ціонального акта Конституції України, а також конституційно-правового забезпечення європеїзації українського права.

З урахуванням вищенаведеного реємується, що наукові погляди Марка Пилиповича стосовно сучасного європейського етапу конституційного реформування в Україні характеризуються незалежною від тенденцій зовнішньополітичних спрямувань країни науково-обґрунтованою позицією, сформованою з дотриманням принципів класичного конституціоналізму, яка не лише насичена професійним «відчуттям» злободенних проблем конституційних перетворень, але й спрямована на передбачення потенційних напрямів фундаментальних правових «перезавантажень» в Україні.

Ключові слова: вчений-конституціоналіст, конституційна реформа, Конституція України, Європейський Союз, інтеграція, конституціоналізм.

Стаття присвячена науково-практичним розробкам Марка Пилиповича Орзіха щодо здійснюваних конституційних перетворень в Україні, головною метою котрих повинен постати розвиток конституціоналізму в руслі європейських традицій (так званий «європейський вимір» конституційної модернізації та реформування в Україні). Відзначається непересічна особистість вченого, формулювання ним перспективного бачення заходів, необхідних для досягнення відповідного рівня сприйняття західної традиції права з урахуванням українських конституційних традицій.

Стаття посвящена науково-практическим работам Марка Филиповича Орзиха относительно проводимых конституционных преобразований в Украине, главной целью которых должно выступать развитие украинского конституционализма в русле европейских традиций (так называемое "европейское измерение" конституционной модер-

низации и реформирования в Украине). Отмечается незаурядность личности учёного, формулирование им перспективного видения мер, необходимых для достижения соответствующего уровня восприятия западной традиции права с учётом украинских конституционных традиций.

The article is devoted to the study of scientific and practical works of Mark Ph. Orzikh concerning the constitutional transformations currently conducted in Ukraine, the main purpose of which must be a development of Ukrainian constitutionalism in line with European traditions (so called "European dimension" of constitutional modernization and reforming in Ukraine). The remarkability of scientist is admitted, as well as shaped by him perspective vision of the measures necessary for reaching the corresponding level of Western law tradition perception, with regard to Ukrainian constitutional traditions.

Література

1. Орзіх М. П. Європейський вимір конституційного реформування в Україні : концептуальний підхід / М.П.Орзіх // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 2(7). – С. 149–155.
2. Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика : монография / [М. Ф. Орзих, М. В. Афанасьева та ін.] ; ред.: М. Ф. Орзих ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – К. : Юринком Интер, 2013. – 509 с.
3. Кампо В. Конституціоналізація зовнішніх відносин України: євро інтеграційний аспект / В.Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 6. – С. 50–61.
4. Opinion "On The Constitution Of Ukraine" adopted by the Commission at its 30th Plenary Meeting in Venice, on 7–8 March 1997 [Electronic source] / Site of Venice Commission. – Access mode : [http://www.venice.coe.int/docs/1997/CDL-INF\(1997\)002-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/1997/CDL-INF(1997)002-e.pdf)
5. Про конституційну ситуацію в Україні. Висновок Європейської Комісії «За демократію через право» [Електронний ре-

курс] / Сайт Верховної ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a36&p=1302811472312011

6. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union [Електронний ресурс] / Official Journal of European Union. – Notice No 2008/C 115/01. – Volume 51. – 9 May 2008. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>

7. Резолюція Європейського Парламенту від 24 травня 2012 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a89/print1386078726970825

8. European Neighbourhood Policy: towards a strengthening of the partnership. Position of the European Parliament on the 2012 reports: European Parliament resolution of 23 October 2013, 2013/2621(RSP). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0446&language=EN&ring=B7-2013-0484>

9. ENP Country Progress Report 2014 – Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4679_en.htm

10. Президент на зустрічі із Секретарем Венеціанської комісії наголошує на важливості забезпечення відповідно-

сті конституційних змін європейським стандартам. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ru/news/prezident-na-zustrichi-iz-sekretarem-venecijskoyi-komisiyi-35558>

11. Preliminary opinion on the proposed constitutional amendments regarding the judiciary of Ukraine. – Opinion No. 803/2015. – 24 July 2015. [Electronic source] / Site of Venice Commission. – Access mode : <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI%282015%29016-e>

12. Робоча група з питань правосуддя: Зміни до Конституції полягають в тому, щоб максимально європеїзувати розділи, що стосуються системи юридичних інститутів // Офіційний сайт Конституційної Комісії. – 14 серпня 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitution.gov.ua/news/item/id/620>

13. Шаповал В. Феномен конституції у контексті вітчизняної політико-правової «міфології» / В.Шаповал // Вісник Центральної виборчої комісії. – № 3(13). – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_3/visnik_st_02.pdf

14. Орзіх М. П. Конституціоналістика у складі юридичних терміно-понять / М. П. Орзіх // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса : Юридична література, 2009. – Т. VIII. – С. 118–124.

Від редакції:

Редакція вдячна авторам, що надали матеріали до ювілейного номера журналу. Ці матеріали є змістовними, проблемними та заслуговують подальшого обговорення на конференціях, симпозиумах та ін. Редакція готова прийняти до друку статті, огляди тощо, які присвячені проблематиці ювілейного випуску журналу.

Видавництво Юридична література видало книгу «М.Ф. Орзіх. Избранные труды» (2015 г.). Одержати книгу можливо по заявці на адресу: вул. Піонерська, 7, м. Одеса, 65009. Телефон: (048) 777-48-79